

Osmanlı'da Devlet Ekonomi ve Batılılaşmadaki Yanlışlıklar

Mehmet Turgut

İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1998, 346 Sayfa, ISBN: 975-451-166-7

Fatma Betül GÜLER*

Osmanlı Devletinin ve Batılılaşmanın hâlâ doğru anlaşılmadığını söyleyen kıymetli yazar Mehmet Turgut'un 1998 basımlı kitabında önce Osmanlı devletinin tarihi, devletin yapısı, ekonomisi anlatılmış olup devamında özellikle Modernleşme konusuna ayrı bir bölüm ayrılmıştır.

Mehmet Turgut, önsözde aslında "*Japon Mucizesi ve Türkiye*" kitabındaki bilgilerinin dostum dediği Ergun Göze'nin önerisiyle genişletilmiş olduğunu ve bunun sonucunda "*Devlet Ekonomi ve Batılılaşmadaki Yanlışlıklar*" kitabının ortaya çıktığını anlatmaktadır. Çünkü Göze'ye göre, ilk eserde Batılılaşma ile ilgili değerli bilgiler Japonya karşılaştırması sırasında bir nevi arada kaynamıştır. Böylece bu değerli bilgiler için ayrı bir kitap yazılması ve derinlemesine anlatılması hedeflenmiştir.

Kitabın başlığı 2 farklı konu gibi gözükabilir ama yazar, Osmanlı'da devlet anlayışının ve ekonominin bozulması sonucunda Batılılaşmadaki yanlışlıklara maruz kaldığımızı belirterek aslında farklı gibi gözükken iki konuyu tek kitapta nasıl birleştirdiğini açıklamaktadır. Yazara göre Batılılaşma çokça yanlış bilinen bir konu olduğundan bununla ilgili detaylıca yazmak gerekirdi. Çünkü batıyı kabul etmeye

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Tarih Bölümü Lisans Öğrencisi, fatmabgulerr@gmail.com

mecburduk ama bunun tarifinin ve yorumun doğru yapılmaması hâlâ belli başlı sorunları ve kutuplaşmaları beraberinde getirmektedir.

Mehmet Turgut en başta kendi eserinin eksik yanlarının olduğunu ve bazı kısımlarının anlaşılmasının zor olduğunu vurgulamaktadır, mesela eserde dil bütünlüğünü ve ahengini tam olarak sağlayamadığını anlatmış ve Tevhidi Tedrisat Kanununun üzerinde yeteri kadar duramadığını söylemiş, bununla ilgili açıklamasını da yapmıştır. Hatta devamında kitabın içeriğinde çok bahsedemediği Tevhidi Tedrisat Kanunu ile ilgili düşüncelerini açık bir şekilde anlatmıştır. Kültürün çekirdek unsurlarını dil, din ve musiki olarak belirten yazar, aynı zamanda eğitim ile ilgili başka eksikliklere değinerek Cumhuriyetin kuruluşundan sonra ilahiyatın öğretim sisteminin dışında tutulduğunu, hatta 1949'da ilk İlahiyat fakültesi açılınca bu konuda sadece 2 profesör bulunduğunu anlatmaktadır. Yazara göre günümüzde inanç ve imkân bakımından şaşkın, hedef yönünde yoksun olmamızın sebebi bu bahsi geçen dönemlerde aranmalıdır.

Kitabın içeriğine geçildiğinde ise en çok dikkat çeken şeylerden biri yazılardaki boyutun büyüklüğü oluyor. Bu, 346 sayfalık kitabın aslında daha da kısa olabileceğini düşündürmekte ve büyük yazılar sayesinde okumayı kolaylaştırmaktadır. Eserde seçilen kelimeler sade olduğu kadar cümleler uzundur. Sohbet havasıyla anlatılan konular için anlaşılması kolay kelimeler seçilmiş, yer yer açıklamalar yapılmıştır. Kitabı okurken bir ders ya da konferans dinler gibi hissetmek mümkün. Yazar, okuyuculara bazı sorular yönelterek düşünmeye teşvik etmiş, kimi zaman da iğneleyici sitelere yer vermiştir.

Kitabın anlaşılmasını kolaylaştıran şeylerden biri de içerik tasnifidir. Osmanlı'yı kuruluşundan itibaren değerlendirmeye niyetlenen yazar en başta Osmanlı'da Devlet ve Ekonomi / Batılılaşmadaki Yanlışlıklar diyerek 2 ana kısma ayırmış, bu 2 kısımda da bölüm bölüm ayırmalar yapmıştır. 1.Kısımın bölümlerinde konuları “*Aşiretten Devlete, İmparatorlukta Devlet ve Devlet Adamı, Osmanlı'da Devlet ve İnsan, Osmanlı'da Ekonomi, İmar ve Şehirleşme*” isimli başlıklarda toplamıştır. Batılılaşmadaki Yanlışlıklar kısmında ise bölüm sayısının daha fazla olduğunu görmekteyiz, burada “*Batılılaşmadaki İlk Yanlışlıklar, Batılılaşmayı Bütünü ile Değerlendirme, Değerlendirme ve Bazı Tedbirler*” gibi bölümler dikkat çekmektedir. Ama asıl şaşırtıcı olan, yazarın her bölüm başlangıcında, anlatacağı şeyleri bir nevi ders kitabı gibi anahtar kelimelerle ve isimlerle tanıtmasıdır. Bu da okura hangi konulardan faydalanacağını görmesini sağladığı gibi kitabın içeriğinde arama yapan biri için de işini oldukça kolaylaştırmaktadır.

Yazar, Osmanlı Devleti ile ilgili farklı farklı konuları ele alsa bile kronolojik sırayla gideceğini kitaba Kuruluş ve Teşkilatlanma bölümü ile başlayarak göstermektedir. Ama konuya önce tarihteki olağanüstü devirler olduğunu anlatarak giriş yapmıştır. Bu devirlerde büyük silkinişler, dev hamleler ve görülmemiş gelişmeler, çözümlüşler ve çöküşler olduğunu bunların karanlık noktalar meydana getirdiğini anlatmış, böyle zamanlarda mucizeler, yaratılışlar, doğuşlar, kuruluşlar ve yıkılışlar olabildiğini söylemektedir. Yani kitapta sık sık psikolojik tahlillere yer veren yazar, daha ilk bölümde devletlerin kuruluşunun

psikolojik ve sosyolojik taraflarına değinmektedir. Konuyla bağdaştıracak olursak, çeşitli Haçlı Seferleri ve Moğol akınlarının sonrasında Osmanlı Beyliği ve sonrasında Osmanlı Devleti doğmuştur. Yazar kitabın tümünde yapacağı şeyi daha ilk sayfalardan itibaren yapmaya başlamış yani farklı tarihçilerin ve yazarların alıntılarına yer vermiştir, öyle ki bu alıntılar bazen sayfalarca sürmektedir. Mehmet Turgut gerek Osmanlı'nın Devlet yönünü gerekse Batılılaşma dönemini anlatırken kendi anlattıklarını yerli ve yabancı Tarihçilerin cümleleriyle tamamlamaktadır.

İlk bölümde Ertuğrul Gazi'den, Osman Bey'den, Edebalı'dan Dünder Bey'den bahsetmekte olup bunların arasında geçen konuşmaları ve öğütleri okuyucuya öyküleyici bir şekilde anlatmaktadır. Burada asıl dikkat çeken şey ise bu bilinen olayların yanı sıra bozkırlı insanın ve göçebeliğin psikolojisi üzerinde durulmasıdır. Kronolojik olarak art arda tarihi olay anlatan kitaplara alışkın olduğumuzdan bu ruhsal değerlendirmeler, yazarın bahsi geçen tarihi kişilikleri ve dönemi anlama çabası oldukça dikkat çekmekte ve okumayı daha da keyifli hale getirmektedir.

Kuruluştaki meseleleri değerlendirdikten sonra Devletten İmparatorluğa bölümüne geçilmektedir. Bu bölümde ise Fernand Grenard'ın Osman Bey'in rüyası ile ilgili düşüncelerine yer verilmiştir. Bu bölümde değinilmesi gereken konulardan biri Osmanlı'nın devlet ve devlet adamı anlayışı olduğu için yazar yine alıntılarda bulunarak bu konunun özeline inmektedir.

Bazı kitaplar duraksama olmadan izlenen bir film gibi tarih anlatmaktadır, Mehmet Turgut'un ise Osmanlı'yı anlatırken zaman zaman sahneleri durdurup bahsi geçen dönemi farklı yönlerden incelemeye alıyormuş gibi bir his uyandırdığını söyleyebilirim. Kronolojik tarihe alışkın olan okuyucular için bu farklı yöntem okurken keyif vermektedir.

Yazar aynı bölümde birçok devlet adamını ismen zikrederken, devleti ne ölçüde etkilediklerine, devlete karşı sevgi dolu ve dostça olduklarına değinmektedir.

Osmanlı'da Devlet ve İnsan bölümü de yine durdurulmuş bir sahneyi değerlendirme hissiyatı vermektedir. Bu bölümde devletin prensiplerinden birinin insan sevgisi olduğu anlatılmaktadır. Devamında ise Osmanlı'nın bazı devletler gibi sömürgeci olmadığını karşılaştırmalar ile göstermekte, aksine her yerde adalet, şeref ve haysiyet temsilcileri olduğunu belirtmektedir. Anlatılan konular yine örneklerle pekiştirilmiştir.

Kitabın ilk kısmının son bölümü olan "*Ekonomi ve İmar*"da, devletin toprak sistemi ile ilgili hâlâ devam eden yanlış anlaşılmalara açıklamalar getirilmiştir. Yazara göre Osmanlı toprak sistemi, kendi devrinden çok ileride bir sistemdir. Uzun ömürlülük, şehirci ve imarcı olma konusunda da Osmanlı Devleti Selçuklulara benzetilmektedir. Osmanlı, fethettiği bölgelerdeki eserleri muhafaza etmiş olsa da devlet yıkıldıktan sonra aynı hassasiyeti karşı taraf göstermemiş, Osmanlı'dan kalan birçok eserin izini bırakmamışlardır. Bu bölüm oldukça uzun tutulmuş olup sonrasında kitabın 2.kısım olan Batılılaşmadaki Yanlışlıklar bölümüne geçilmektedir.

Bu bölümde ilk önce amaç Batılılaşmanın tarihi, nasıl başladığı, neden günümüzde bile yanlış anlaşıldığı ve yanlış uygulandığını anlatmak, okuyucuları bu önemli konuda bilinçlendirmektir. Sık sık doğru bilinen yanlışlardan bahsedildiği gibi, bazı yerlerde iki farklı fikir aktarılmış bazı yerlerde ise keskin bir şekilde net yorumlar yapılmıştır. Yazar, bu konuda Mümtaz Turhan'ın Kültür Değişimleri kitabından çokça aktarmalarda bulunmaktadır. Mesela Mümtaz Turhan Batılılaşmayı 3 farklı bölümde inceler: 1) Küçük Çaplı Değişiklikler, 2) Sistemli Batılılaşma, 3) 2.Mahmud ve Sonrası. Devamında da bu dönemlerin hepsine değinilmektedir.

Yazarın sık sık vurguladığı şey, Osmanlı'da ilk başlarda Batıyı örnek almanın çok yüzeysel kaldığı, binaların yapıların Avrupa'ya benzetildiği ama Avrupa'nın neden Avrupa olduğu üzerinde durulmadığıdır. Bu yüzeysel örnek alış aslında halen devam eden yanlış Batılılaşmayı doğurmuştur. Yazar plansızca rastgele yapılan reformları eleştirirken dönemin belirleyici isimlerini de psikolojik açıdan değerlendirmiştir. Mesela 3.Selim'in aslında batıyı çok iyi tanımaması, babası tarafından isminin bile devleti değiştirecek umuduyla koyulduğu, 3.Selim'in Fransa'ya adamlar gönderdiği ve Fransa sevgisinin çok üst boyutlarda olduğunu, buna göre bazı reform girişimlerinde bulunulduğunu anlatmaktadır. Ama 3.Selim'in batıdan aldığı şeyler genelde yaşayış değişimleriydi ve bunlarla ilgili bir zorlama söz konusu değildi. 2.Mahmud ise daha baskıcı ve radikal değişimler yapmış, öyle ki devletin yapısını büyük ölçüde değiştirmiştir. Bu dönemin reformları açık bir şekilde anlatıldıktan sonra Sultan Abdülmecit'e geçilmiştir. Okuyucuyu şaşırtan bir başka husus, Tanzimat Fermanının mimarisi olan Reşit Paşa'nın aslında dış ülkelerde senelerce elçilik yaptığı, bu yüzden imparatorluğu aslında tanımadığı ve halkın beklenti ile tepkisini hesaplayamadığıdır. Tanzimatçıların ise İslam'dan oldukça uzaklaştıkları ve sorgulamaya başladıkları vurgulanmakta olup bunun diğer reform dönemlerinden farklı olduğu belirtilmektedir. Yine de sadece tenkit yapılmamış, Tanzimat'ın değerli getirilerinden edebiyat ve sanattaki ilerlemelerden de bahsedilmiştir. Yazara göre neyi neresinden tutacağımızı bilmiyorduk, hedefe ulaşamadık, aslında hedef de belli değildi. Yani artık ne doğulu kalabiliyor ne de batılı olabiliyorduk...

Eserde birinci ve ikinci Meşrutiyet'ten de bahsedilmektedir. Bu dönemlerde artık yenilik hareketi başıboş bırakılmıştı. Ama bunun yansırı yazarın modernleşmeye tek taraftan bakmadığını görebilmekteyiz, batıdan alınan her şeyin zararlı olmadığını aksine maddi manevi çok değerli şeylerin de devletimize girdiğini söylemektedir. Özellikle eğitim konusundaki yeniliklere değinilmiştir.

Kitap, bu konu üzerinde derin araştırmalar ve düşüncelerle yazıldığını göstermektedir. Tanzimat'tan sonra Cumhuriyet'e kadar ve Cumhuriyet sonrası dönem de yine sık sık alıntılar yapılarak ayrıntıları ile incelenmiştir.

Son iki bölüm ise konun özetine ve alınabilecek tedbirlere yöneliktir. Yazar, özet geçerken Batının üstünlüğü karşısında duyduğumuz korku ve hayranlığın bizi aşağılık kompleksine sürüklediği ve bunun da batıyı olduğu gibi kopya etmemize neden olduğunu anlatmaktadır.

Kısaca kitap çok başarılı bir toplum eleştirisi yapmaktadır ve bu boş bir eleştiri olmaktan çıkarılıp nedenlerine ve psikolojik taraflarına inilmiş, aynı hataların yapılmaması için yer yer alternatif çözümler sunulmuştur. Sadece olumsuz örneklere yer verilmemiş olup konusuna göre övgüler de yapılmıştır. Eserde sayısız yazar ve kitabın ismi geçmektedir, farklı düşünceler kitabın içeriğini oldukça zenginleştirmiştir. Yazarın konu ne olursa olsun objektifliğini korumaya çalışması en dikkat çeken şeylerden biri olup sorular yönelten ve sitemlerde bulunan üslubu anlatıma doğallık katmaktadır. Gerek geçmişimizi gerekse günümüzü büyük ölçüde etkileyen Batılılaşmanın anlaşılması için oldukça faydalı bir kitap. Bu konuda bilgi edinmek isteyenlere kitabı okuyup faydalanmalarını öneriyorum.